

תדריך למערך מחקרי נגיש קוגניטיבית

כתבו : אורנית אבידן-זיו וזיו שמש,

המכון הישראלי להנגשה קוגניטיבית

התדריך נכתב כחלק ממיזם האתיקון הדיגיטלי

סוגיות ועקרונות אתיים במחקר בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית

נובמבר 2023

894-2,567-2023

תוכן עניינים

4	דברי פתיחה.....
6	מבוא.....
7	תכנון מחקר נגיש קוגניטיבית.....
8	הסכמה מדעת.....
10	סביבה.....
11	הנגשה לשונית.....
12	תקשורת.....
14	התמודדות עם מצבים לא צפויים בעת העברת המחקר.....
16	סיכום.....
17	מילון מונחים – דוגמאות למושגי יסוד בתחום המחקר בשפה פשוטה.....
19	ביבליוגרפיה.....

תודות לחברי וועדת ההיגוי המלווה

- **פרופ' אורלי שפירא-לשצ'נסקי**, עורכת המחקר, אוניברסיטת בר אילן
- **ד"ר תהילה רפטר-עוזרי**, רכזת המחקר, אוניברסיטת בר אילן
- **פרופ' ניצה דוידוביץ**, יו"ר וועדת מחקר קרן שלם, אוניברסיטת אריאל בשומרון
- **נעמה שביט**, מנהלת תחום פיתוח ידע והכשרת כוח אדם, השרות להערכה והכרה, אגף להערכה, הכרה ותכניות, מינהל מוגבלויות, משרד הרווחה והביטחון החברתי
- **ד"ר אסי אהרונוב**, מנהל אגף א (מחקר), האגף למחקר, תכנון והכשרה, משרד הרווחה וביטחון החברתי
- **יעל שדלובסקי-פרס**, מרפאה בעיסוק ראשית, מערך שירותי הבריאות, משרד הרווחה והביטחון החברתי
- **שרון גנות**, מנהלת ידע ומחקר, קרן שלם

דברי פתיחה

קרן שלם שואפת לקדם ולשפר באופן מתמיד את השירותים הניתנים לאדם עם מוגבלות ולכן רואה לנכון לסייע ולעודד את הרחבת החקר בתחום, פיתוח הידע והפצתו בקרב אנשי המקצוע העוסקים בכך. מענקי המחקר של קרן שלם נועדו לשפר ולקדם את איכות הטיפול והחינוך שמקבלים ילדים ובוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, חושית, פיזית והנמכה קוגניטיבית. תמיכה זו ניתנת על מנת לאפשר להם להגיע לאיכות חיים מיטבית במסגרת המשפחה, הקהילה והחברה בה אנו חיים.

המחקר - [אתיקה מחקרית: לקראת פיתוח עקרונות מקצועיים וקווים מנחים לעריכת מחקרים בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית](#) בוצע על ידי פרופ' אורלי שפירא-לשצ'נסקי ותהילה עוזרי-רפטר במסגרת התוכנית למנהיגות וניהול מערכות חינוך, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן בשנת 2022.

ממצאיו העידו על כך כי המחקר בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית מערב בתוכו סוגיות ואתגרים שונים מעריכת מחקרים בקרב קהלי יעד אחרים. הסוגיות האתיות שהועלו במחקר זה על ידי המשתתפים בו הביאו את צוות המחקר בשיתוף עם משרד הרווחה והביטחון החברתי וקרן שלם לפתח סביבת למידה מקוונת שתעמוד לרשות העוסקים במחקר בתחום זה.

מטרת [האתיקון הדיגיטלי](#) היא לחשוף את אנשי המקצוע המעורבים במחקר בקרב אוכלוסייה זו לסוגיות וערכים אתיים מובילים בעת ההכנה לקראת המחקר, קבלת אישור לביצועו על ידי הגורמים הרלבנטיים וביצועו בפועל.

תדריך הינו כלי נוסף בשירות החוקרים כדי שיוכלו לבצע הליך מחקרי מדויק יותר, מקצועי יותר שיאפשר איסוף נתונים, עיבודם והסקת מסקנות מיטבית ומהימנה.

אני רוצה להודות **לצוות המכון להנגשה קוגניטיבית** על כתיבת התדריך המסתמך על ניסיון עשיר ומומחיות בתחום ההנגשה הקוגניטיבית.

כמו כן, ברצוני להודות לצוות המחקר ולחברי וועדת ההיגוי של המיזם. השותפות בין כולנו הביאה לתוצר ייחודי, משמעותי וחלוצי בתחום.

בברכה,

שרון גנות

מנהלת ידע ומחקר

קרן שלם

למין זנון

מבוא

כאשר אנחנו ניגשים להעברת מחקר לנבדקים, עלינו לקחת בחשבון מגוון רחב של מצבים ומאפיינים אשר עלולים להשפיע על המהלך המחקרי שלנו. זאת, על מנת ליצור את מערך מחקר מיטבי אשר נותן מענה למטרות המחקר, מפחית את מעורבותם של משתנים מתערבים שונים ושומר על כללי האתיקה במחקר.

כאשר אנו ניגשים למערך מחקרי אשר כולל משתתפים עם מוגבלויות קוגניטיביות, מדובר במערך שיקולים מורכב אף יותר. מעבר למוסכמות ולמגבלות מערך המחקר הנוגעים לכל מחקר, ישנם מאפיינים ייחודיים של אוכלוסיית היעד המחקרית אשר מחייבים אותנו לתכנן ולדייק את המחקר בצורה יותר שיטתית וייחודית. הדבר המרכזי שיש לתת עליו את הדעת הוא יכולות הנבדקים. כשאנו מתכננים מחקר אנו עלולים להסתמך, בשוגג, על ההנחה לפיה לכל הנבדקים קיימות יכולות קוגניטיביות תקינות. מצב זה עלול להוביל לכך שנשתמש בכלים מחקרניים אשר תוקפו על סמך האוכלוסייה הכללית בלבד. כך למעשה, עלולה להתקיים התעלמות מהמצב בו לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית סט כישורים שונה, אשר לרוב אינו עומד בקנה אחד עם ההנחות התפקודיות הגנריות הניתנות עבור האוכלוסייה הכללית.

אנשים עם מוגבלות שכלית, לדוגמה, הם אנשים עם לקות התפתחותית שבה רמת ההבנה ותפקודו האינטלקטואלי של האדם נמוכים באופן משמעותי בהשוואה לאדם הממוצע. מוגבלות זו באה לידי ביטוי בקושי במיומנויות ובהתנהגות מסתגלת ובקושי במיומנויות חברתיות ומעשיות. מוגבלות זו מקשה על האדם בתהליכי למידה ובתקשורת יעילה עם אחרים, לרבות הבנת מידע מורכב, התמצאות בסביבה או הפעלת מכונות ומכשירים. אנשים עם מוגבלות שכלית נבדלים זה מזה בצרכיהם, באופנים וברמות התמיכה הדרושים להם (ת"י 1918, חלק 4, 2015).

ניתן לסווג את אתגרי הנגישות העיקריים עמם אנשים עם מוגבלות שכלית מתמודדים לארבעה תחומים: קצב, מורכבות, אוריינות וסטיגמה. רמת האוריינות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית נמוכה יחסית. סקרים מצאו כי 87% מהאנשים עם מוגבלות שכלית פעלו ברמה הנמוכה ביותר של מיומנויות קרוא וכתוב לעומת 21% מהאוכלוסייה הכללית. בהתאם לכך, אנשים רבים עם מוגבלות שכלית מודרים מהיבטים של מידע ותקשורת בחברה המילולית שלנו. נגישות פירושה

לא רק הזכות להיכנס ולנווט במקום, אלא הזכות להשתמש וליהנות משירות ומקבלת מידע. כך, חקר "מציאת דרך" בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית הצביע על מידע בשילוט בלתי נגיש כמחסום עיקרי לעצמאות והשתתפות (Yalon-Chamovitz, 2009).

קיימת חשיבות משמעותית לכלול אוכלוסיות עם מוגבלויות קוגניטיביות בעולם המחקרי ולאפשר השתתפות של טווח מגוון של אוכלוסיות במחקרים. השתתפות זו יכולה להיות משמעותית עוד יותר בנקיטת מאפיינים של מחקר פעולה משתף, בו משתתפי המחקר משמיעים את קולם, אשר לדאבונו פעמים רבות לא נשמע, ובכך מתאפשר להם לתרום באופן פעיל ומשמעותי יותר להליך המחקרי (קרומר-נבו וברק, 2006). לשם כך, חשוב לדעת כיצד להתאים את הסביבה המחקרית לכל חלקיה לאוכלוסייה ייחודית זו. זהו צעד חשוב ביותר במחקר לאוכלוסיית יעד זו, שכן קיום מחקר שאינו נגיש קוגניטיבית לאוכלוסייה שזקוקה לכך עלול להביא לתוצאות אשר אינן משקפות נאמנה את התשובות האפשריות לשאלת המחקר. במאמר זה נתייחס ליצירת מרחב מחקרי מאפשר לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית.

להרחבה בתחום סוגיות ועקרונות אתיים במחקר בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית, רצוי לעיין בסביבת הלמידה המקוונת אתיקון דיגיטלי, [בקישור המצורף](#).

תכנון מחקר נגיש קוגניטיבית

מחקר נגיש קוגניטיבית הוא מערך מחקרי אשר לוקח בחשבון, לכל שלביו, את מאפייניהם של משתתפים עם מוגבלות קוגניטיבית, החל משלב התכנון, דרך שלבי דגימת הנבדקים, גיוסם ויצירת הקשר, אופן העברת המידע, איסוף המידע וניתוח הממצאים. למרכיבים אלה יש השלכות במכלול תחומים, כגון הזמן המוקצה למחקר, היבטים כלכליים, אנשי המקצוע עימם נרצה להיוועץ ועוד. בחלק זה נפרט את המרכיבים המרכזיים בהם חשוב שנטפל בעת תכנון והעברת מחקר עם משתתפים עם מוגבלות קוגניטיבית.

בשל המאפיינים העיבודיים, התקשורתיים והלשוניים של משתתפים עם מוגבלות קוגניטיבית, חשוב לתת דגש מיוחד **להתאמת כלי המחקר** – משאלונים או הערכות בהן נעשה שימוש ועד הפעלת מניפולציות מחקריות מותרות בהשתתפות משתתפי המחקר. ראשית, יש לדאוג

לשאלונים נגישים קוגניטיבית, אשר עומדים בהנחיות ההנגשה הלשונית. חשוב לדעת כי במקרים רבים שאלוני דיווח עצמי כלל אינם רלוונטיים ליכולות בקרב אוכלוסיית המחקר. שנית, רק איש מקצוע אשר בקיא בתקשורת נגישה עם אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית יכול להעביר את השאלון ולספק את התיווך הנדרש בהתאם לצורך. במידה שאין בקרב צוות המחקר את המיומנות המתאימה, עלינו לתקצב עבודה עם איש מקצוע רלוונטי. בנוסף, חשוב להבין כי **קצב איסוף הנתונים** הוא ארוך ושונה בתכלית. על כן, יש לקחת זאת בחשבון הן בהחלטה על כמות המידע הנאספת והן בתכנון לוחות הזמנים למחקר.

הסכמה מדעת

קבלת הסכמה מדעת היא חלק הכרחי להשתתפות במחקר. כמחקר פעולה משתף, גם אם ניתן אישור על ידי אפוטרופוס, חשוב לקבל **אישור ישיר ממשתתפי המחקר** עצמם, וזאת לאחר שנעשה מאמץ מקסימלי לוודא שהמועמדים להשתתפות במחקר הבינו היטב את מהות המחקר. על כן, חשוב לזכור כי כל התקשורת מול המועמדים להשתתפות במחקר צריכה להיעשות בהנגשה לשונית.

- **מסמך ההסכמה מדעת** צריך להיות מסמך בשפה פשוטה או בפישוט לשוני בהתאמה לאוכלוסיית היעד, כפי שיתואר בהמשך. דוגמאות לטפסי הסכמה מדעת מונגשים לשונית ניתן למצוא בעמוד מידע נוסף באתר האתיקון הדיגיטלי [בקישור המצורף](#). במידה שלמועמד יש קושי או ליקוי בקריאה, או שאינו קורא כלל, חשוב לזהות זאת ולאפשר הקראה והתאמות נחוצות.

- על מנת לוודא הבנה של המידע הניתן למועמד להשתתפות במחקר, יש לשאול **שאלות הבנה בשפה פשוטה**. שימו לב, שאלות כמו 'הבנת?' לא מספקות מידע לגבי מידת ההבנה של המועמד למחקר ואינן מתאימות לבדיקת מובנות בקרב אוכלוסייה זו. על מנת לקבל מידע אודות מידת ההבנה של ההסבר על המחקר, יש לנסח מראש שאלות יישומיות הנוגעות להפנמת המידע שהועבר על המחקר. לדוגמה, אם בהסבר על המחקר תואר כי אין חובת השתתפות במחקר ושניתן לסיים את ההשתתפות בכל שלב, כדי לוודא את

המובנות של חלק זה נשאל את השאלות הבאות: 'האם את חייבת להשתתף במחקר?', 'מתי אפשר להחליט להפסיק להשתתף במחקר?'. בהתאם לתשובות שמתקבלות מהמועמד, יש להעריך האם המידע הובן והאם יש צורך בניסיון הבהרה נוסף בשפה פשוטה.

- לפעמים עלולים להיות **חששות הנובעים מאי הבנה מלאה של ההנחיות** בנוגע להשתתפות במחקר. במקרים כאלו, אפשר להציע למועמד לנסות שאלה לדוגמה. הדוגמה יכולה לסייע להפגת החששות ואי הוודאות. במקרה שהמועמד אכן מסכים לענות על עוד שאלות לאחר מתן הדוגמה לשאלה, חשוב לשאול את המועמד שוב, ישירות, האם הוא מסכים להשתתף במחקר (יילון-חיימוביץ', רימון-גרינשפן ואבידן-זיו, 2019).

- בכל מקרה, חשוב מאוד לא לדחוק במועמד למחקר **ולאפשר למועמד לקבל את ההחלטה בנוגע להשתתפות במחקר בקצב שלו**. יש לאפשר למועמד לשאול שאלות לגבי ההשתתפות במחקר בחופשיות, ולתת למועמד תשובות כנות וברורות. אפשר להציע למועמד למחקר לקחת את המידע לביתו או למסגרת בה הוא מתגורר, ולהתייעץ עם אנשים משמעותיים עבורו. כמו כן, רצוי להשאיר פרטי קשר של החוקר או נציג מטעמו לשם מענה על שאלות, במידה שיעלו בהמשך.

על אף הקושי והמורכבות לגייס משתתפים למחקר, חשוב **לשמור על הזכויות של המועמדים** ולאפשר למועמדים לסרב להשתתף במחקר אם הם אינם מעוניינים בכך. אין לאפשר לאדם אחר להכריח מועמדים להשתתף במחקר בניגוד לרצונם ובטח לא לעודד אותם לקחת חלק במחקר בתמורה לשוחד מסוים (למשל, "כדאי לך, משתתפים במחקר מקבלים כסף" או לחילופין "כדאי לך, אני בטוח שההורים שלך ישמחו שאני אספר להם שהשתתפת במחקר"). יש לזכור שלמשתתפים יש זכות להפסיק את השתתפותם במחקר בכל שלב, או לענות רק על חלק מהשאלות במחקר. בכל מצב של ספק בנוגע להסכמתו של המועמד להשתתף, יש לפעול במרבית הרגישות ולוותר על העברת השאלון. במצב כזה, יש לסיים את המפגש בהבנה ובנועם, ולהודות למועמד על המפגש.

סביבה

אנשים עם מוגבלות שכלית זקוקים למרחב מאפשר על מנת להצליח למצוא את דרכם. מרחב מאפשר הוא מרחב שבו ניתן לנווט ולהתמצא, לחוש תחושת שליטה ולהתנהל ללא תלות בניסיון, בידע, בכישורי השפה או ברמת הקשב והריכוז. הצורך במרחב מאפשר נכון גם בקיום המפגש המחקרי (ילון-חימוביץ, אבידן-זיו, טנא רינדה, רימון-גרינשפן, 2022). למקום ולסביבה של המפגש יש השפעה משמעותית על המהלך התקין של ביצוע המחקר.

- במידה שהפגישה מתקיימת במסגרת של המשתתפים, יש לתאם מראש את כל הפרטים החיוניים מול איש הקשר הרלוונטי במסגרת, כולל לבקש להקצות זמן ומקום מתאימים לקיום הפגישה. כדאי לבקש מקום נוח, מאוורר ונעים לשהייה ממושכת, כולל הצידוד המתאים (לדוגמה: כסאות, שולחן) ומרחב ישיבה נוח לשני אנשים לפחות במרחק סביר זה מזה. המקום צריך להיות שקט וחף ככל האפשר מהפרעות שונות אשר יכולות לפגוע בפרטיות המשתתף או ביכולות הריכוז והקשב שלו, כגון: אנשים חולפים, מסכים מרצדים, אורות מהבהבים או קולות רמים. מועד המפגש ביום צריך להיות בזמן בו המשתתף מרוכז, רגוע ועירני.
- במידה שמקום המפגש אינו מוכר למשתתף במחקר, חשוב לדאוג להוראות התמצאות ברורות, כולל סימני אוריינטציה (כגון שילוט) על מנת לסייע בהתמצאות ובהגעה למקום בנוחות וללא חשש. במידת האפשר, מומלץ להוסיף צילומים או אמצעים נוספים שיכולים לסייע במציאת המרחב להעברת המחקר. במידה שידוע מראש שמקום ההתמצאות עלול להיות מורכב, כמו למשל מעבדות בתוך בתי חולים, יש לשלוח סרטון עם הוראות ברורות להגעה ליעד או לקבוע תחנת מפגש ברורה והגעה משותפת ליעד. הגעה פשוטה למקום המפגש יכולה לסייע להפחתת חששות ולשיתוף פעולה טוב יותר.
- חשוב שמעביר המחקר יגיע מספיק זמן לפני מועד הפגישה שנקבעה, כדי לוודא שהמקום שהוקצה לפגישה אכן מתאים לצרכי המחקר והמשתתף. יש להחליט על אופן הישיבה -

מול המשתתף או לצידו, באופן כזה שלמשתתף יהיה נוח לקחת חלק במפגש ולמעביר המחקר יהיה נוח לתעד את התשובות ולשמור על קשר עין מיטבי עם המשתתף. גם בנקודה זו חשוב לקחת בחשבון את המאפיינים האישיים של האדם (לדוגמה: הגבלה בראייה, יכולת קשבית) ואת מאפייני הכלי שבחרנו בו לצורך איסוף הנתונים (לדוגמה: הצורך להציג למשתתף ייצוג גרפי במסך או בדף באופן ברור).

- זכרו כי כל הצדדים צריכים להרגיש בנוח ובביטחון בסביבת המפגש, גם המשתתף במחקר וגם מעביר המחקר. במקרה שהמרחב לא מתאים יש למצוא מקום חלופי.

הנגשה לשונית

"הנגשה לשונית מסייעת בהעברת מידע לאנשים אשר קולטים מידע מן הסביבה באופן שונה וזקוקים להתאמות כדי לעבד את המידע באופן מיטבי. למשל, אנשים עם מוגבלות בראייה או בשמיעה וכן מוגבלות שכלית או נפשית. הנגשה לשונית היא תהליך שבו מידע כתוב או דבור מותאם לצרכים של אנשים עם מוגבלות על ידי שימוש באמצעים שונים, לשוניים וחושיים. מטרת ההנגשה הלשונית היא להפוך את המידע למובן, ברור וזמין יותר עבור קהל זה. לפיכך, תוצר ההנגשה הלשונית הוא מידע נגיש" (עוזיאל-קרל, טנא-רינדה, ילון-חיימוביץ', 2011).

- קיימות שתי **רמות של הנגשה לשונית: שפה פשוטה ופישוט לשוני**. שפה פשוטה מתמקדת בעיקר באוצר המילים ועל כן מתאימה לקהל יעד עם יכולות קוגניטיביות יחסית שמורות. **פישוט לשוני**, לעומת זאת, מתייחס לפרמטרים שפתיים נוספים כמו למשל אורך המשפטים, מספק תיווך חברתי וקוגניטיבי במקומות הנדרשים ומחייב שימוש בסמלול. בכך הפישוט הלשוני מיועד למענה עבור אוכלוסייה הזקוקה לרמות תמיכה גבוהות יותר.
- גורם נוסף שיכול להשפיע על בחירת רמת ההנגשה הוא **הצורך באיסוף נתונים כמותיים**. ככל שנדרש דיוק בהקשר הכמותי כך יתכן שנפנה לייצוגים גרפיים מלווים, אשר יכולים לסייע לאנשים עם קשיים בתחום התפיסה הכמותית.

- ברגע שברשותכם שאלון מחקרי שעבר הנגשה מקצועית ואושר בהתאם למאפייני אוכלוסיית היעד המחקרית שלכם, יש להיצמד לניסוחים בכלי המחקרי המונגש ככל האפשר.

- דוגמה לראיון בפישוט לשוני ניתן למצוא בעמוד מידע נוסף באתר האתיקון הדיגיטלי [בקישור המצורף](#)

השימוש בכלים מונגשים לשונית במחקר (הסכמה מדעת, שאלון מחקרי, תעודת הוקרה למרואיין, מסמכים נוספים אשר ימסרו למועמד) הינו חיוני ממספר סיבות.

- ראשית, מחובתנו האתית לספק למשתתף המחקר חוויה נעימה, מכבדת ובהירה אשר תאפשר לו בחירה מדעת וכן אוריינטציה ברורה בסיטואציה המחקרית.
- דוגמה לתעודת הוקרה למרואיין עם מוגבלות שכלית ניתן למצוא בעמוד מידע נוסף באתר האתיקון הדיגיטלי [בקישור המצורף](#)

כמו כן, הצגת המידע בצורה מונגשת לשונית מעלה את הסיכוי לכך שאוכלוסיית המחקר אכן תתייחס לנושאי המחקר כפי שהגדרנו אותם, ובכך לקבל מענה מדויק יותר מהאוכלוסייה הנחקרת.

- בנוסף, שפה ברורה ומובנת יכולה להביא לשיתוף פעולה טוב יותר ומתאים יותר מצד משתתפי המחקר. על מנת לזהות מהי מידת ההנגשה הרצויה וכיצד נכון לבצעה, חשוב להכיר היטב את אוכלוסיית היעד המחקרית ולהתייעץ עם אנשי מקצוע מנוסים בתחום.

תקשורת

לפני המפגש עם המשתתף, במהלכו ולאחריו, חשוב להקפיד על תקשורת מובנת, נינוחה ופשוטה להבנה, וזאת על מנת ליצור תקשורת אפקטיבית ומותאמת בהתאם לעקרונות התקשורת המיטבית עם אדם עם מוגבלות קוגניטיבית (ילון-חימוביץ וחברים, 2022). להלן מספר דגשים חשובים לתקשורת פשוטה עם משתתף המחקר:

- המפגש עם מעביר המחקר כדמות חדשה וכן הסיטואציה המחקרית עצמה עלולים להיות מלחיצים עבור חלק מהאנשים. לכן, רצוי **להקצות זמן להיכרות**. בתחילת הפגישה חשוב שמעביר המחקר יציג את עצמו, יסביר את התפקיד שלו בקצרה (מה הוא עושה כאן היום), יודה למשתתף על הזמן שלו וישאל לשם הפרטי של המשתתף. שימוש בשם הפרטי של המשתתף לאורך פגישת המחקר יכול לתרום ליצירת הקשר, בניית אמון והשריית אווירה רגועה ונעימה.
- בנוסף, חשוב **לוודא שהמשתתף מרגיש בנוח כמה שניתן**. לדוגמה: להציע כוס מים ולאפשר לבחור איפה לשבת בחדר במידת האפשר.
- חשוב לדבר בשפה שתהיה פשוטה ומובנת, אך עם זאת **להשתמש בשפה ובטון דיבור מכבדים ותואמים לגיל המשתתף**. יש להקפיד על הגייה ברורה של המילים והמשפטים, וכן על קצב שהוא סביר, לא איטי מדי ולא מהיר מדי. חשוב לאפשר לאדם לענות בקצב שלו, גם אם נדרש זמן ממושך לעיבוד השאלה והמענה. כמו כן, יש להקפיד על עוצמת קול מתאימה לסביבה ולמרחק מהאדם, לדבר לא חלש מדי ולא חזק מדי.
- במהלך השיחה עם המשתתף יש **להקפיד על הקשבה פעילה**. כלומר, על המשתתף להרגיש שמעביר המחקר קשוב למשתתף בכל רגע נתון. לכן, בזמן שהמשתתף מדבר חשוב להישיר אליו מבט, להשתדל לא להקליד או לכתוב באותו הזמן, ובזמנים המתאימים לחזור על דבריו או לשאול שאלות על מנת לוודא הבנה. אין לנחש תשובות של המשתתף. במידה שמעביר המחקר אינו בטוח שהבין את דברי המשתתף, יש לשאול את המשתתף ישירות, ללא הנחות או ניחושים בנוגע לתוכן דבריו של המשתתף. לדוגמה, 'אני לא בטוחה שהבנתי, את יכולה להסביר את מה שאמרת עכשיו?'
- על מנת להגביר את יכולת ההבנה ושיתוף הפעולה, אנו **משתמשים בשאלון שעבר הנגשה לשונית**. רק אם המשתתף עדיין מתקשה, כדאי לנסח מחדש את המשפט עם מילים מוכרות ופשוטות אחרות, ואף להוסיף דוגמה מתאימה.

- בכל מקרה, חשוב **להימנע מלהגיע למצבי תסכול אצל המשתתף**. במקרה שהמשתתף עדיין מתקשה, כדאי לקבל את תשובתו ולהמשיך לשאלה הבאה, גם אם לא התקבלה תשובה מלאה.
- בתום הפגישה, חשוב לסיים באווירה נעימה וחיובית. **הודו למשתתף**. בין אם המשתתף ענה על השאלות ובין אם לא, רצוי לתת לו פתק מונגש, שהוכן מראש, עם פרטים ליצירת קשר בנושא המחקר. מומלץ לעודד את המשתתף ליצור קשר במספר טלפון זה במידה שיש שאלות נוספות בנושא ההשתתפות במחקר.

התמודדות עם מצבים לא צפויים בעת העברת המחקר

במהלך המפגש המחקרי עלולים לעלות מצבים לא צפויים. מצבים אלה עלולים להשפיע הן על המשתתף במחקר והן על מעביר המחקר, ובכך לפגוע בטיב המפגש. אחת הדרכים הטובות ביותר להפחית את ההשפעה של מצבים לא צפויים על המפגש המחקרי היא **הכנה מראש**. כך ניתן להפחית את הסיכוי למצבים לא צפויים ובמקביל להגביר את היכולת להתמודד עם מצבים לא צפויים בצורה הטובה ביותר. להלן מספר המלצות בנושא.

- ראשית, לפני תחילת הפגישה על מעביר המחקר **להתכונן היטב לפגישה**. על מעביר המחקר ללמוד את חומר המפגש, לתרגל שימוש בשפה פשוטה, להתאמן על תקשורת נגישה בהתאם לנושאים שתוארו מעלה וכן להכין דוגמאות ומשפטי הבהרה לפי צורך. כמו כן, חשוב שמעביר המחקר יוודא שיש ברשותו את כל מה שיזדקק לו במהלך המפגש המחקרי, לדוגמה: שתייה, דפים וכלי כתיבה. יש לוודא שהטלפון הנייד נמצא במצב שקט על מנת למנוע הפרעות.
- לעיתים יהיה אדם נוסף שירצה להיות נוכח בפגישה. **לרוב עדיף לקיים את הפגישה רק עם משתתף המחקר עצמו, מלבד מקרים מיוחדים בהם המשתתף עצמו זקוק לאדם הנוסף**. הדבר משמעותי עוד יותר כאשר מדובר בשאלוני שביעות רצון, בהם חשוב שהאדם ירגיש חופשי לשתף בנוגע לתחושותיו על השירות אותו הוא מקבל. כאשר אדם נוסף מבקש להצטרף למפגש יש להסביר לו מדוע במבחינה מקצועית יש חשיבות לקיים

את הפגישה לבד עם המשתתף וזאת על מנת לשמור על פרטיותו וכדי לייצר אווירה רגועה. במקרה שבכל זאת מצטרף אדם נוסף, ניתן לבקש ממנו לשבת במרחק מהמשתתף, לא בטווח הראייה שלו, ולבקש להימנע מלקיחת חלק פעיל במפגש. יש לבקש מהמצטרף למפגש לא לסייע למשתתף במשימות המחקר, אלא אם כן אנחנו פונים אל האדם הנוסף באופן ישיר.

- **במידה שהמשתתף במחקר עוסק באריכות בנושאים שאינם קשורים למפגש המחקרי:**

במידת האפשר, ננסה לעצור את הפרוצדורה המחקרית ולענות תשובה נקודתית ועניינית לנושא שהמשתתף העלה. אם אין באפשרותנו לתת מענה בנושא שעלה, נציין זאת מול משתתף המחקר ונתחייב לסייע לקבל מענה תואם עם תום הפגישה. לאחר מכן, נמשיך את הפרוצדורה המחקרית ועם סיומה נסייע באיתור המענה. אם גם במצב זה משתתף המחקר עדיין מוטرد ומתקשה להתמקד במשימות המחקר עצמו, יתכן שנאלץ להשהות את המפגש המחקרי למועד אחר, בו המשתתף יהיה פנוי קשבית ורגשית לשתף פעולה עם משימות המחקר.

- **חשוב להקציב מספיק זמן עבור כל מפגש עם משתתף, וכן להגדיר זמן פנוי בין מפגש**

ומפגש על מנת לאפשר התמודדות עם מצבים בלתי צפויים ולמנוע המתנה ממושכת של המשתתפים במחקר (במקרה זה ייתכן ואנו מבזבזים משאבי קשב שמשתתף גייס לנושא).

- **במהלך המפגש, חשוב להיות רגישים להתנהגויות של משתתף המחקר אשר יכולות**

להעיד שהוא אינו מבין, שומע או רואה טוב את חומרי המפגש, או שקיימת ירידה ביכולת הקשבית. לדוגמה: עצבנות, עייפות משמעותית, מצמוץ רב ושינוי משמעותי בדפוס התשובות ביחס להתנהלות בחלקו הראשון של המפגש. במקרים כאלו, מומלץ לנסות להתאים את תנאי המחקר למשתתף, ולהציע לו מים או הפסקה קצרה. ביציאה להפסקה, חשוב לתאם עם המשתתף זמן חזרה לחדר ולשאול אותו מראש האם הוא יודע מתי לחזור או האם יש צורך לתזכר אותו. לאחר החזרה מההפסקה, יש להזכיר בקצרה מאוד את המשימה העומדת בפני המשתתף. במידה שהמשתתף עדיין מתקשה במילוי המשימה,

יש לשקול מעבר לחלק הבא של המפגש ואף להפסיק את המפגש. בכל מקרה, חשוב לא לשדר אכזבה או כעס כלפי המשתתף. במידה שהוחלט לסיים את המפגש, חשוב לסיים באווירה נעימה וחיובית. הודו למשתתף. רצוי לציין את הדברים בכתב.

- לעיתים בשלב איסוף הנתונים אנחנו נוגעים בנושאים משמעותיים עבור משתתף המחקר. לדוגמה, פגיעה שעבר או איכות השירות שמשתתף המחקר מקבל. יתכן כי משתתף המחקר יסיק כי בעצם חשיפת המידע מולנו הוא העביר את המצב לטיפולנו. במקרה זה, **חשוב לחזור אל תיאום הציפיות מההסכמה מדעת, ולהבהיר כי יש לפנות לגורמים המתאימים על מנת לקבל את הסיוע הנדרש**. שימו לב כי במקרה של חשד לפגיעה, על החוקר להעביר את המידע לגורם המתאים בהתאם לנהלים.

סיכום

הנגשה קוגניטיבית היא חלק קריטי בתכנון ובהעברה של מחקר לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית. החשיבה על המאפיינים וההתאמות השונות צריכה להיעשות עוד בשלבים הראשונים של תכנון המחקר, דגימת הנבדקים, גיוסם ויצירת הקשר, אופן העברת המידע, איסוף המידע וניתוח הממצאים. למרכיבים אלה יש השלכות במכלול תחומים, כגון הזמן המוקצה למחקר, היבטים כלכליים, אנשי המקצוע עימם נרצה להיוועץ ועוד.

הקפדה על מחקר נגיש קוגניטיבית, מעבר לחשיבותה האתית הרבה, היא גם מפתח לקבלת מחקר אשר לוקח בחשבון את משתתפי המחקר וצרכיהם ועל כן מאפשרת למשתתפים להביע את עמדתם ומאפייניהם באופן ברור ומדויק יותר. אלה, בתורם, יאפשרו לנו למידה טובה יותר של מגוון רחב יותר באוכלוסייה ואפשרות להכיר טוב יותר את הרצונות, היכולות והצרכים השונים בקרב אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית.

מילון מונחים – דוגמאות למושגי יסוד בתחום המחקר בשפה פשוטה

מחקר:

במחקר אנחנו מנסים ללמוד משהו חדש.

החוקר שואל אנשים שאלות.

התשובות של האנשים עוזרות לחוקר ללמוד על הנושא של המחקר.

חוקר:

אדם שעושה מחקר כדי ללמוד משהו חדש.

אדם ששואל שאלות ולומד מהתשובות.

שאלון:

קבוצה של שאלות בנושא מסוים.

לדוגמה: שאלות על המקום שאנחנו גרים בו, שאלות על הבריאות שלנו.

הסכמה מדעת:

החוקר מספר לאדם מה יהיה במחקר.

האדם יכול לשאול שאלות על מה שיהיה במחקר.

אחר כך, האדם מחליט אם הוא רוצה להשתתף במחקר, או לא.

לא חייבים להשתתף במחקר.

כל אחד בוחר מה שמתאים לו.

אפיוטרופוס:

מישהו שעוזר לך לקבל החלטות, לפי החוק.

לדוגמה: בנושאים של כסף או בנושאים של בריאות.

שאלון אנונימי:

שאלון שבו שומרים על הפרטיות שלך.

כלומר, אנחנו לא מעבירים את השם שלך הלאה.

אנו מזמינים להיעזר באתר מילון נגיש : מילון מקוון שבו רוכזו מילים שכיחות וחשובות לתפקוד היומיומי של אנשים עם מוגבלות, בצירוף הגדרות והסברים בפישוט לשוני, דוגמאות וסמלים רלוונטיים, בממשק פשוט וקל לתפעול באמצעות המחשב או הטלפון הנייד.

[לאתר מילון-נגיש>>](#)

ביבליוגרפיה

ילון-חימוביץ, ש., אבידן-זיו, א., טנא רינדה, מ., ורימון-גרינשפן, ה. (2022). חושבים אחרת, הנגשה קוגניטיבית: מודל מבוסס ראיות והשלכות יישומיות עבור אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. בתוך: אל-יגון מ., ומרגליות, מ. (עור') מוגבלות שכלית התפתחותית: תיאוריה, מחקר והשלכות יישומיות. הוצאת רותם. עמ' 99-129.

עוזיאל-קרל, ס., טנא-רינדה, מ., וילון-חיימוביץ, ש. (2011). נגישות לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית: חוברת הנחיות. הקריה האקדמית אונו והאגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

קרומר-נבו, מ., & ברק, ע. (2006). מחקר פעולה משתף: מערכת הרווחה מנקודת מבטם של צרכני שירותי הרווחה. ביטחון סוציאלי, 72, 11-37.
<https://www.jstor.org/stable/23276042?origin=pubexport>

תקן ישראלי (ת"י) בנושא תקשורת כולל שימוש בייצוגים גרפיים: ת"י 1918 חלק 4, נגישות הסביבה הבנויה: תקשורת (2015).

Yalon-Chamovitz, S. (2009). Invisible access needs of people with intellectual disabilities: A conceptual model of practice. *Intellectual and Developmental Disability*, 47, 395-400.